

חמדת

עריכת תוספות טוך 'טוך ברוב מקומות אינן אלא מקצרות': דרכי קיצור והשמטה

שלם יהלום

תקציר

מחקר זה מצביע על שורה ארוכה של דרכי שכתוב ועריכה שאפשרו לר' אליעזר מטוך לצמצם בסופו של דבר את היקף התוספות במחצית. פעולת השכתוב התבססה על חזרה על המסר המופיע בתוספות המקוריים במספר מילים מופחת. המחקר מיפה את המודלים הלשוניים שעליהם הסתמך ר' אליעזר. נוסף לכך תוארו כללי העריכה לפיהם קבע ר' אליעזר מה להשמיט מהתוספות המקוריים. ראוי להדגיש שמדובר בהשמטות למטרות קיצור ולא בפעולת השמטה עקרונית המתבססת על חילוקי דעות משפטיים.

פרופ' שלם יהלום,
אוניברסיטת אריאל,
המחלקה למורשת ישראל.
דוא"ל:
shalem.yahalom@gmail.com

לציטוט (מדעי הרוח) – ש' יהלום
(תשפ"ב), 'עריכת תוספות טוך
– 'טוך ברוב מקומות אינן אלא
מקצרות': דרכי קיצור והשמטה,
חמדעת, טו.

מילות מפתח:
ר' אליעזר מטוך, תוספות,
תוספות שנץ

הקדמה

ר' אליעזר בן שלמה כתב את תוספות טוך במחצית השנייה של המאה השלוש עשרה בטר-כהיים (Tuchheim) במזרח גרמניה, וכינה את הקובץ על שם עיר מגוריו.¹ את תוספותיו השתית ר' אליעזר על קובץ קדום משיבתו של ר' יצחק (ר"י הזקן) בן שמואל בדמפייר (Dampierre) שבצפון צרפת. כמקובל בימי הביניים סוכמה תורת ר"י בידי תלמידיו, ובין הבולטים שבהם היה ר' שמשון בן אברהם משנץ (Sens).² כבר הספרות המסורתית עמדה על כך שתוספות טוך הם קיצור של תוספות שנץ: "התו[ספות] מטו"ך ברוב מקומות אינן אלא מקצרו[ת] דברי התו[ספות] משאנץ".³ עניינו של מאמר זה במיפוי פעולות העריכה שבאמצעותן קיצר ר' אליעזר את היקף התוספות בכמחצית. המחקר יתמקד במסכת פסחים, שבה קיימים בידינו קבצים מקבילים, הן של שנץ הן של טוך.

השמטות של דיון צדדי

פעמים רבות לאחר פיתוח התבונה המרכזית עבר השנץ בסיום דבריו להרחבות ולדיונים צדדיים. נספח זה בשולי הדיון העיקרי הושמט פעמים רבות בטוך. נדגים תופעה זאת בדיון שעניינו בדיקת חמץ. רש"י קבע שבדיקת חמץ והשמדתו נועדה למנוע את המעבר על איסור הבעלות של חמץ, 'בל יראה ובל ימצא'. בניגוד לכך טען השנץ שתכלית הבדיקה היא למנוע אכילת חמץ בפסח. הייחודיות של איסור חמץ בשונה מאיסורי אכילה אחרים נובעת מכך שחמץ מותר בכל השנה, ומכך שנוסף על איסור האכילה יש בחמץ גם איסור בעלות.

¹ ש' עמנואל, תשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו, מבוא, ירושלים תשע"ב, עמ' 50-53, 182. עוד אפשר שמדובר ב-Taucha, מצפון-מזרח ללייפציג. ראו שם הע' 137; S. Emanuel, 'Unpublished Responsa of R. Meir of Rothenburg as a Source for Jewish History', *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries): Proceedings of the International Symposium held at Speyer, 20-25 October 2002*, ed. C. Cluse, Turnhout 2004, pp. 283-293, pp.289-290; י"מ תא-שמע, כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, אשכנז, ירושלים תשס"ד, עמ' 235 ובהע' 31, 239-238; א"א אורבך, בעלי התוספות: תולדותיהם חיבוריהם שיטתם, ירושלים תש"מ, עמ' 582, 666.

² ראו ח' סולוביצ'יק, יינם: סחר ביינם של גויים, על גלגולה של הלכה בעולם המעשה, ירושלים תשס"ו, עמ' 13-10; ח' סולוביצ'יק, היין בימי הביניים: יין נסך פרק בתולדות ההלכה באשכנז, ירושלים תשס"ח, עמ' 119-115.

³ ר' יוסף קולון, שאלות ותשובות, ונציה רע"ט, שורש קס, דף קעא, ב. ראו גם: ר' ישראל איסרלן, תרומת הדשן, מהד' ש' אביטן, ירושלים תשנ"א, סימן יט, עמ' ל. ראו גם: ר' יעקב מולין, שו"ת מהרי"ל החדשות, מהד' י" סץ, ירושלים תשל"ז, סי' ריא, עמ' שנא. ר' חיים יוסף דוד אזולאי, שם הגדולים השלם, מהד' י"א בן-יעקב, ירושלים תשנ"ד, מערכת גדולים, א, קצג, מערכת ספרים, ת, יט ה, עמ' ל, שעד-שעה. ר' דוד קונפורטי, קורא הדורות, מודיעין עילית תשס"ח, עמ' סד-סה. נ"י הכהן, אוצר הגדולים: אלופי יעקב, חיפה תשכ"ז, א, עמ' קנד, ב, עמ' רב. א"א אורבך, בעלי התוספות: תולדותיהם חיבוריהם שיטתם, ירושלים תש"מ, עמ' 585. A. J. Leibowitz, *Tosafot Tuh on the Talmud: A Critical Analysis of R. Eliezer*. 585. Ph.D. dissertation, Yeshiva University of Tuh's Redaction of Tosafot and his Marginalia, 2012, p. 60.

דיון זה חוזר בשני הקבצים:

שנץ

טוך

”בודקין את החמץ, פר”ש שלא לעבור בבל יראה ובל ימצא... ונר’[אה] לר’ דהיינו טעמי’[א] גזירה שמא יאכלנו... דכיון דעד השתא הורגלו לאכול חמץ, לא בדילי אינשי מיניה... דמשום שהח’[מירה] תורה כן כל כך לעבור בבל יראה ובל ימצא... אמרו חכמים שיהא צריכה בדיקה”⁴

”בודקי’[ן], פרש”י שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא’[א]... ונר’[אה] לר”י... הצריכו {ל} חכמי’[ם] לבדוק ולבער חמץ שלא יבא לאוכל’[ו]... משו’[ם] דחמץ מותר כל השנ’[ה], ולא נאסר בפסח, ולא בדילי אינשי מיניה... אי”נ[אי נמי] שאני חמץ שהחמיר’[ה] בו התורה כך לעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא, החמירו בו חכמים אפי’ בט[ל] לבדוק ולבערו”⁵

לאחר מכן המשיך הדיון בשנץ והתפתח למספר נושאים. השנץ דן באריכות בשאלה אם איסור 'בל יראה ובל ימצא' קיים בתערובת חמץ. שאלה זו הובילה לדיון בשאלת הזהות בין הבירה של ימי הביניים והשיכר התלמודי. לאחר מכן נידונה הברכה שיש לברך בשתיית בירה: ⁶ "ועוד הוה מדייק ר"ת [ר' תם] מקדרות בפסח... דלית בהו בל יראה... אבל אומי' [ר] ר'... עוד נראה לר' דמדאיצטריך ריבוי לחמץ שי' [ל] תערובת... ושאל' [תי] את פי מורי והשיב כדברי ותירץ... ותירץ ר'... ואומי' [ר] ר' ששמע מר"ת [מר] תם] ששכר שלנו אסור להשהותו בביתו בפסח, דדוקא בשכר המדי הוא דשרו רבנן, לפי שהיה כלן מתמרים או מדברי' [ם]

⁴ ר' שמשון בן אברהם, תוספות שנץ פסחים, מהד' א"ד רבינוביץ-תאומים ומ"י פרום, ירושלים תשט"ז, ב ע"א, ד"ה בודקין, עמ' א, כ"י אוקספורד, בודלי Opp. Add. Fol. 53, קטלוג נויבאוואר 2358, דף 1א. כל המובאות מתוספות שנץ במאמר הועתקו מכתב היד היחיד באוקספורד, ובמראי המקום יירשמו באותיות עבריות על פי מספר העמוד במהדורה הנדפסת של א"ד רבינוביץ-תאומים, ובספרות – על פי מספר הדף בכתב היד. נוסח הדפוס הוא העתקה מכתב יד ורשה האבוד, ראו: ב' ריצ'לר, 'כתבי היד של תוספות על התלמוד', תא שמע: מחקרים במדעי היהדות לזכרו של ישראל מ' תא-שמע, בעריכת א' ריינר ואחרים, עמ' 771-854, עמ' 787. וכאשר אסתמך על הדפוס יצוין הדבר במפורש. סימני ההדרה: [ ] = הוספה שלי. ( ) = מחיקה שלי. < > = הוספה בכתב היד. { } = מחיקה בכתב היד. (!) = טעות במקור.

⁵ ר' אליעזר בן שלמה, תוספות טוך פסחים, תוספות בתלמוד בבלי מהד' וילנה, ב ע"א, ד"ה אור, כ"י פרמה, ספריית הפלטינה Part 325, דף 23ב. כתב יד פרמה הוא העד היחיד המכיל את כל הטוך לפסחים, והבאה סתמית מהטוך לפסחים במחקר זה תיעשה על פיו. כתב יד פרנקפורט ספריית האוניברסיטה Oct 136. מכיל את פסח ראשון בלבד. במקרים שבהם ייעשה שימוש בשני כתבי היד ובדפוס ונציה ר"פ יצוין הדבר במפורש. התוספות על הדף המהדורות התלמוד המודפסות לפסחים הם טוך ראו: אורבך (לעיל הערה 1), עמ' 608-609. ליבוביץ (לעיל הערה 3), עמ' 264-265. תיאור עדי הנוסח של הטוך לפסחים ראו: ריצ'לר (לעיל הערה 4), עמ' 785-786. י' ליפשיץ, 'תוספות כתב-יד פסחים', מוריה יד, גיליון יא-יב (תשמ"ו), עמ' טו-טז, עמ' טו. השו"ג: שניץ, ב ע"ב, ד"ה מאימתי, עמ' ה = טוך, ב ע"ב, ד"ה מאימתי. שניץ, ט ע"ב, ד"ה ובא כהן והציץ, עמ' כ-כא = טוך, ט ע"א, ד"ה בשפחתו. שניץ, ט ע"ב, ד"ה היינו שתי, עמ' כב = טוך, ט ע"ב, ד"ה היינו שתי. שניץ, יא ע"א, ד"ה קוצרין, עמ' כד-כב = טוך, יא ע"א, ד"ה קוצרין.

⁶ ראו: סולוביצ'יק, היין בימי הביניים: יין נסך פרק בתולדות ההלכה באשכנז (לעיל הערה 2), עמ' 103-106.

אחרים, ולא היו נותנין בו מן שעורין אלא מעט להחמיץ... וא"ת[ואם תאמר] כיון דחשבי' [נן] שכר שלנו וכמו שעורין [נן] ממש לעניין חמץ, א"כ[אם כן] לא נברך עליה שהכל נהיה בדברוי".⁷ דיון ארוך זה, המשקף משא ומתן חי המאפיין בית מדרש, הושמט בטוך. זאת כתוצאה ממדינות עריכה המתמקדת בנושאים הנוגעים לליבה הפרשנית של הסוגיה.

תמצות של דיון

המקבילה הבאה מציגה דיון סכולסטי מפותל בשנץ, שתומצת בטוך לשורה יחידה. השנץ דן בחשש שמא לאחר בדיקת חמץ תחדור חולדה חמץ לבית: "דא"כ[דאם כן] מנא ליה דסיפא היינו משום חששא דמבית לבית, דילמא היינו משו[ם] חששא דאותו בית עצמו, אבל מבית לבית לא חיי[שינן] כדקת' [ני] סיפא, ועוד דא"כ[דאם כן] לאביי דמוקי סיפא בארבעה עשר דמשיירא, להדיה אין תקנה לשו[ן] [ם] בית על ידי בדיקה, אם לא יבדקו בשלשה עשר".⁸

הטוך הסתפק בשורה אחת: "דא"כ[דאם כן] אין לדבר סוף".⁹

הטוך גם התעלם לעיתים מאחד התירוצים שניתן בשנץ:

שנץ	טוך
"ותירץ ר' דשאני שרץ דמטמא בכעדשה, ואין חזקתו מתכבד כל כך כמעוה, אי נמי כשהיו מכבדין שוקי ירושלם היה דרכו נמי לבודקו". ¹⁰ מעות". ¹¹	"ותיר' [נץ] דשרץ בכעדשה אין חזקתו { בדוק } מתכבד כ"כ [כל כך] כמו מעות". ¹¹

הרקע לדיון

במספר מקומות הציג השנץ בפתיחה לדיון את הרקע העומד מאחורי הדברים. כך לדוגמה בדיון שנציג פתח השנץ בהבחנה בין איסורים מהתורה שלגביהם נשים ועבדים אינם נאמנים לבין איסורים של חכמים שבהם הם נאמנים: "הימנוהו רבנן בדרבנן, השתא משמע דבדאורייתא לא מהימני... דתניא אפי' [לו] עבד ואפי' [לו] שפחה נאמנין לומי' [ר] עד כאן תחום שבת, ומשמע התם משום דתחומין דרבנן, אבל אי הוו דאורייתא לא".¹² מטעמי

⁷ שנץ, ב ע"א, ד"ה בודקין, עמי ב, כ"י דף דא-ב.

⁸ ט ע"ב, ד"ה ולא, עמי כא, כ"י דף 10ב. השוו גם: שנץ, ז ע"ב, ד"ה אי, עמי טז = טוך, ז ע"ב, ד"ה לצאת.

⁹ ט ע"ב, ד"ה ולא, כ"י דף 26א.

¹⁰ ז ע"א, ד"ה הואיל, עמי טו, כ"י דף 7ב.

¹¹ ז ע"א, ד"ה עשוין, כ"י דף 25א.

¹² ד ע"ב, ד"ה הימנוהו, עמי ט, כ"י דף 5א. הרחבות המושמטות בטוך, השוו: שנץ, ו ע"א, ד"ה כופה, עמי יד = טוך, ו ע"א, ד"ה כופה. שנץ, ז ע"א, ד"ה בהר, עמי טו = טוך, ז ע"א, ד"ה בהר. שנץ, ט ע"א, ד"ה ואת"ל, עמי יט = טוך, ט ע"א, ד"ה ואם.

קיצור השמיט הטוך את התשתית העקרונית,¹³ ובכך הקשה על הבנת התוספות.

שני צידי משוואה

כאשר קיימות בספרות התלמודית שתי אפשרויות, הציג אותן השנץ בצורה מפורטת. בניגוד לכך הסתפק הטוך בהעלאת האפשרות היחידה העומדת בסתירה לסוגיה הנדונה, והמובאה התואמת את הסוגיה המקומית הושמטה. דפוס פעולה זה מיקד את הדיון בליבת התוספות, שהיא הסתירה בין המסכתות. נדגים את דברינו.

הסוגיה הראשונה במסכת פסחים דנה במשמעות המילה אור. לשם כך נידונו פסוקים שמופיעה בהם המילה אור. וזאת בהנחה הקיימת במספר מקומות בתלמוד, ולפיה לשון בני האדם שהמשנה נכתבה בה תואמת את לשון התורה. בניגוד לכך קבעה הסוגיה במסכת ערכין (יט ע"א) שאין התאמה בין לשון בני אדם ולשון התורה. לפי המוסכמה האנושית היד נמשכת עד המרפק, ואילו התורה קבעה שהיד היא עד הקיבורת. השנץ הביא מובאות התומכות בשתי האפשרויות, ואילו הטוך הסתפק בסוגיה בערכין העומדת בסתירה לנאמר בפסחים:

שנץ	טוך
<p>"יש מקומות שלשון בני אדם שוה ללשון המקי'רא], כי הכא, וילפי'נן] לשון בני אדם מן המקרא, היכא דלא ידעי'נן], וכן בההיא דתניא בנדרי'נס]. ... אבל היכא דלשון בני אדם אינו כלשון המקרא, אזלינן אחר לשון בני אדם, כי ההיא דאמי'רינן] בערכין, גבי האומי'ר] משקל ידי עלי, דאוריית'א] קיבורת כול'נה], בנדרי'נס] הלך אחר לשון בני אדם, דהי'נו] עד האצילי".¹⁴</p>	<p>"ומי'נהו] היכי'א] דלשון בני אדם אינו כלשון המקרא, אזל'נינן] בתר לשון בני אד'נס], כדאמרינ'נן] בערכי'נן], גבי האומי'ר] משקל ידי עלי, דאורייתא קיבורת כול'נה], בנדרי'נס] הלך אחר לשון בני אדם, דהי'נו] עד האצילי".¹⁵</p>

הפניות לפירוש רש"י

השנץ הביא את דברי רש"י ממסכתות אחרות במלואם. הטוך, לעומת זאת, הסתפק ברמיזה בלבד לדברי רש"י. במובאה שנציג דחה הטוך את דברי רש"י, ואולם לא ציטט את גוף הדברים. נראה שהדבר נבע מהנחה שאין צורך להאריך באמירה מוטעית:¹⁶

¹³ השוו: ד ע"ב, ד"ה הימנוהו.

¹⁴ ע"א, ד"ה שאינן, עמי' ד, כ"י דף 22. השוו גם: שנץ, ד ע"ב, ד"ה הימנוהו, עמי' ט = טוך, ד ע"ב, ד"ה הימנוהו; שנץ, ז ע"א, ד"ה הואיל, עמי' טו = טוך, ז ע"א, ד"ה עשויין; שנץ, יא ע"א, ד"ה וכל, עמי' כה-כו = טוך, יא ע"א, ד"ה כל.

¹⁵ ב ע"א, ד"ה כדתנן, כ"י דף 23ב.

¹⁶ נוהל זה היה מקובל בספרד, שבה ראו חשיבות בהלכה למעשה בלבד, והפירוש המוטעה נרמז אך ורק

שנץ

טוך

"בפי[רק] במה מדליקין... ולא כמו שפי[רש] שם "ורש"י לא פי[רש] כן בשבת".¹⁸
 בקוי[נטרס], דוקי[א] טבל טמא, אבל טבל טהור
 מדליקין".¹⁷

צמצום נפח הראיות¹⁹

אחת מדרכי הקיצור הננקטות בטוך היא השמטה, מוחלטת או חלקית, של הראיות המובאות בשנץ. דפוס פעולה זה בא לידי ביטוי במקרים רבים, ונסתפק כאן בדוגמה אחת מכמה מקרים בולטים של קיצור וצמצום. הקביעה שזית הוא השיעור המינימלי להקטרת קורבן במזבח חוזרת בשני קובצי התוספות, ואולם קיים פער ניכר במספר מראי המקומות המוצגים כראיה התומכת בה. השנץ הביא שלוש אסמכתאות מרחבי התלמוד, ואילו הטוך הסתפק במראה מקום אחד מהמסכת הנלמדת:

שנץ

טוך

"משמי[ע] בכל דוכתי[א] דאין הקטרה פחות
 מכזית, בזבחים בפי[רק] השוחט והמעלה,
 ובמעילה בפי[רק] קדשי מזבח, ולקמן בפי[רק]
 כיצד צולין, דאמר ר' [אמר ר'] יוחנן כל
 הזבחים שבתורה, שנשתייר מהם כזית בשר
 וכזית חלב זורק את הדם כו".²⁰

"דבפי[רק] כיצד צולין, א"ר[אמר ר']
 ר' [כל הזבחי[ם]] שנ>שתייר ממנו
 כזית בשר וכזית חלב זורק את
 הדם, משמי[ע] דאין הקטרה בפחות
 מכזית[ת]".²¹

כדי להסיר מכשול מדרכו של תלמיד טועה. ראו: "י"מ תא-שמע, הלכה, מנהג ומציאות באשכנז: 1000–1350, ירושלים תשנ"ו, עמ' 38. "י"מ תא-שמע, כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, ב, ספרד, ירושלים תשס"ד, עמ' 240-241. ש' יהלום, בין גירונה לנרבונה: אבני בניין ליצירת הרמב"ן, ירושלים תשע"ג, עמ' 139.

17 ט ע"א, ד"ה כדי (2), עמ' כ, כ"י דף 10א. השו"ג: שנץ, י ע"א, ד"ה חולין, עמ' כג = טוך, י ע"א, ד"ה חולין; שנץ, יא ע"א, ד"ה אבל לא, עמ' כה = טוך, יא ע"א, ד"ה אבל.
 18 ט ע"א, ד"ה כדי (2), כ"י דף 26א.

19 על מנת לתת תמונה מלאה של דרכי הקיצור בטוך, אחזור בפרקים הבאים על נושאים שדנתי בהם במאמרים קודמים. החומר המקביל יובא בהשמטת רוב הדוגמאות ותוך עמידה על היבטים חדשים. ראו: ש' יהלום, 'דרכים בעריכת התוספות', אוקימתא ג (תשע"ה), עמ' 68-72, 74-76. ש' יהלום, 'טוך: שכתוב אשכנזי של תוספות צרפתיים', שנתון המשפט העברי כח (תשע"ד-תשע"ה), עמ' 137-144.

20 מג ע"ב, ד"ה אין, עמ' קיא, כ"י דף 56ב. לדוגמאות נוספות לצמצום במספר הראיות השו"ג: שנץ, יד ע"ב, ד"ה אפילו, עמ' לג-לד = טוך, יד ע"ב, ד"ה אפילו; שנץ, לג ע"א, ד"ה נתכוין, עמ' פו-פז = טוך, לג ע"א, ד"ה נתכוין; שנץ, לג ע"ב, ד"ה לאימת, עמ' פט-צא = טוך, לג ע"ב, ד"ה לאימת; שנץ, לט ע"ב, ד"ה ולא, עמ' קד = טוך, לט ע"ב, ד"ה לא; שנץ, מא ע"ב, ד"ה אמר, עמ' קט = טוך, מא ע"ב, ד"ה אמר. אי ליבוביץ תיעד גיליונות טוך המנמקים את התכלית שלשמה נזקק התוספות לראייה נוספת ראו: ליבוביץ (לעיל הערה 3), עמ' 311-312. לדברינו, כאשר לא השתכנע ר' אליעזר בצורך זה הוא בחר במדיניות של השמטה.
 21 מג ע"ב, ד"ה אין, כ"י דף 38ב.

מובאות תלמודיות

ספרות התוספות בנויה על הנגדה בין סוגיות ספציפיות שבמסכת הנלמדת לבין סוגיות מקבילות המצויות במסכתות אחרות. לשם כך מצוטטים מקורות תלמודיים רבים בספרות התוספות. קיים פער עקרוני בין השנץ והטוך בדרכי הציטוט. המקורות המצוטטים בשנץ מובאים בקרבה רבה לנוסחם המקורי, ואילו בטוך – במקומות רבים הציטוטים מובאים בפרפרזה, מעובדים ומקוצרים. פער זה בין הקבצים נבע מכך שהלימוד בישיבת ר"י התבסס על בקיאות מעמיקה בספרות התלמודית, ובמהלכו צוטטו המקורות במלואם, ממקור כתוב או על פה.²² לעומת זאת, העריכה המקצרת של טוך לא הייתה מחויבת לציטוט המלא של הדיון החי.²³ במטרה לחסוך בעלויות חומר הגלם וכדי להציג לפני הלומד את השורה התחתונה, עברו המקורות עיבוד והשמטה. נדגים דפוס פעולה זה:

שנץ	טוך	בבלי, סוכה, יט ע"ב – כ ע"א
"ופריי[ך] בגמי[רא]... א"ל	"וכן בפ"ק [=בפרק	"אמר ליה אביי אי הכי, רבי
אליעזר אומר אחת קטנה ואחת גדולה, אחת גדולה ואחת קטנה	קמא] דסוטה(!), ואחת קטנה". ²⁵	[=אמר לו] אביי אי הכי, אי[חת] אחת קטנה ואחת קטנה
קטנה ואי[חת] גדולה מיבעי ליה". ²⁴	קטנה ואי[חת] גדולה מיבעי ליה". ²⁴	קטנה ואי[חת] גדולה מיבעי ליה".

במספר דיבורים מתחילים שמר גם הטוך על קרבה לנוסח התלמודי. אולם גם בדיונים אלו הציטוט בטוך קצר מזה שבשנץ ומתמקד בעיקר הנדרש לדיון. ראוי לציין שלעיתים מגמת הקיצור הובילה להשמטת חלק חיוני מהמובאה, וכתוצאה מכך קיים קושי בהבנת התוספות. נדגים את דברינו מציטוט בשנץ מברייתא במסכת שבת, שבה מובאת ברכת האב על המילה בצמידות לברכת האורחים. ר' תם הוכיח מכאן שברכת האב נאמרת אחר

²² על ציטוטים מהזיכרון. ראו: M. Carruthers, *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge 1990, pp. 159-162.

²³ גם בעולם הרוח הכללי הובאו מקורות פעמים רבות בצורה נוילה ובלתי מדויקת. ראו: P. J. Small, *Wax Tablets of the Mind: Cognitive Studies of Memory and Literacy in Classical Antiquity*, London-New York 1997. pp. 188-189, 200-220. על האבחנה בין ראשונים המצוטטים את התלמוד גופו, וראשונים היוצרים פרפרזה. ראו: ש' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, ניו יורק וירושלים תשס"ח, מבוא, עמ' כד.

²⁴ פה ע"א, ד"ה אחד, עמ' רז, כ"י דף 108ב. ניתן להצביע על מקורות תלמודיים נוספים שקוצרו בטוך. השוו לדוגמה: בבלי, שבת קלב ע"א-ע"ב = שנץ, פד ע"א, ד"ה ולא, עמ' רה = טוך, פד ע"א, ד"ה ולא; בבלי, ביצה ד ע"ב = שנץ, נא ע"ב, ד"ה כגון, עמ' קלה = טוך, נא ע"ב, ד"ה כגו'; בבלי, ראש השנה, כא ע"א = שנץ, נד ע"ב, ד"ה לקביעא, עמ' קמ = טוך, נד ע"ב, ד"ה לקביעא; בבלי, עבודה זרה, נב ע"א-ע"ב = שנץ, עג ע"א, ד"ה תיקן, עמ' קפ = טוך, עג ע"א, ד"ה תיקן; משנה, מנחות יא, ה. בבלי, מנחות צח ע"א = שנץ, סג ע"ב, ד"ה לא, עמ' קס = טוך, סג ע"ב, ד"ה לא.

²⁵ פה ע"א, ד"ה אחד, כ"י דף 53א.

המילה, שכן האורחים מאחלים לתינוק שכשם שכבר זכה לברית כך יזכה בעתיד לתורה ולמצוות. הטוך קטע את הציטוט והשמיט את ברכת האורחים, וכך יצר קושי בהבנת הראיה של ר' תם :

טוך	שנץ
<p>"ולא נהירה לר"ת[לר' תם], דבפרי[ק] אליעזר דמילה, יתניא המל אומי[ר] על המילה, אבי <הבן> אומר להכניסו, משמ'ע[ע] דלאחר המילה".²⁷</p>	<p>"וקש[ה] ר"ת[ר' תם], דהא בפ"ר[בפרק ר'] אליעזר דמילה, יתני המל אומי[ר] אשר קדשנו במצותיו על המילה, אבי הבן אומי[ר] להכניסו בבריתו, העומדים שם כשם שהכני סו לברית, והלא עדיין לא נכנס, לכך נר[אה] לר"ת[לר' תם] שאחר המילה מקומם".²⁶</p>

במספר דיונים ציין הטוך את החיבור שבו נזכרת המובאה, אולם נמנע מלהביא את גוף הדברים. ובוודאי יש בכך כדי להקשות על הבנת התוספות :

טוך	שנץ
<p>"כדתניא בת"כ[בתורת כהנים] וכן ברי'ש[מסכ'ת] כלי[ס]".²⁹</p>	<p>"כדמוכח בת"כ[בתורת כהנים]... ומה אם המרכב... ועוד תנן בריש {פ} מסכת כלים, למעלה מן המרכב".²⁸</p>

אמירות פשטניות

הקבלה שיטתית בין קובצי התוספות מצביעה על כמה דיונים בשנץ שאינם מופיעים כלל בטוך. בחלק מהמקרים ניתן לנסות ולקבוע את סיבת הדחייה וההתעלמות. ככלל, תוספות שנץ הן תובנות העולות מיישוב הסתירות העולות במרחבי התלמוד, אולם לצידן קיימים בשנץ דיונים אחדים שעניינם פרשנות פשט קצרה לתלמוד, שייתכן שנאמרו במהלך הלימוד בישיבה. נראה שר' אליעזר לא ראה הסברים אלו כשייכים לספרות התוספות, ולכן לא כלל אותם בקובץ שערך. נציג כמה תוספות שנץ פשטניות שהושמטו בטוך :

²⁶ ז ע"א, ד"ה בלבער, עמ' טז, כ"י דף 7ב. השו"ג: שנץ, ו ע"ב, ד"ה ומוהיר (1) = טוך, ו ע"ב, ד"ה שנאמר; שנץ, ג ע"א, ד"ה אם, עמ' ה = טוך, ג ע"א, ד"ה אם; שנץ, ט ע"א, ד"ה כדי (1), עמ' יט = טוך, ט ע"א, ד"ה כדי (1); שנץ, יא ע"א, ד"ה קוצרין, עמ' כד = טוך, יא ע"א, ד"ה קוצרין. לעיתים ההרחבה בשנץ מיותרת, ואינה תורמת להבנת העניין. השו"ג: "דלא מצי מברך במצותיו וציונו דאכתי גוי הוא" (שנץ, ז ע"ב, ד"ה אשר, עמ' יז, כ"י דף 8ב) = "ולא אפשר לומי[ר] וציונו דאכתי גוי הוא" (טוך, ז ע"ב, ד"ה על, כ"י דף 25ב).

²⁷ ז ע"א, ד"ה בלבער, כ"י דף 25א.

²⁸ ג ע"א, ד"ה שהרי, עמ' ו, כ"י דף 3א. השו"ג: שנץ, ב ע"א, ד"ה בודקין, עמ' א = טוך, ב ע"א, ד"ה אור; שנץ, ח ע"א, ד"ה סלע, עמ' יח = טוך, ח ע"ב, ד"ה שיזכה; שנץ, ט ע"ב, ד"ה היינו תשע, עמ' כב = טוך, ט ע"ב, ד"ה היינו תשע.

²⁹ ג ע"א, ד"ה שהרי, כ"י דף 23ב.

1 "כל הרוקין הנמצאיי[ם] בירוש'י[לים] טהורין, תחלת פי[רק] הוא במי[סכת] שקלים, ובגמי[רא] מפ[רש] טעם אמאי בשוק העליון טמאיין".³⁰

2 "תרומה מלפני השבת, דלא שכיחי אורחי[ם] כהנים, וחולין בזמנם, דשמא חוץ לתחום לנו ויבאו בשבת, מ"ר[=מפי רבי]".³¹

3 "תקעו והריעו ותקעו, היינו בשעת ההלל".³²

נוסף על הדיבורים המתחילים המוקדשים לפרשנות צירף השנץ ביאורים למובאות תלמודיות גם בדיונים רגילים. דברי ההסבר נפתחים במילית פי[רוש].³³ במספר מקרים השמיט הטון את דברי ההסבר, ובכך הקשה על הבנת הציטוט.

טוּך

שנץ

1 "בטלה, פי' בטלה מטומאה".³⁴ "דבטלה".³⁶

2 "פי[רק] מי שהיה טמא, דרך רחוקה לטהור, פי[רק] מי שהיה טמא, לדרך בטהור".³⁷ ואין דרך רחוקה אילא לטמא, פי' טמא שרץ".³⁵

³⁰ שנץ, יט ע"ב, ד"ה כל, עמי' מז, כ"י דף 24א. קיימות השמטות נוספות של דיבורים מתחילים פרשניים. ראו: שנץ: ג ע"א, ד"ה מפני, עמי' ו; סא ע"ב, ד"ה שחטו למולין כו', עמי' קנד; עא ע"א, ד"ה מרבה עמי' קעו. בכמה מקומות הסתפקו התוספות שנץ בהעתקה של פרשנות רש"י ור' חננאל. השוו: שנץ, כב ע"א, ד"ה ואי, עמי' נג = רש"י, כב ע"א, ד"ה ור"מ; שנץ, פו ע"א, ד"ה תיש = רש"י, ד"ה תיש; שנץ, ד ע"א, ד"ה ואור = ר' חננאל, ד ע"א, ד"ה ולמה. כפילויות אלו הושמטו בקובץ הערוך של הטוּך. ראוי לציין שהשמטות אלו לא הפריעו לטוּך עצמו להוסיף הערות פרשניות קצרות שאינן קיימות בשנץ, השוו לדוגמה: שנץ, ז ע"ב, ד"ה אשר, עמי' יז = טוּך, ז ע"ב, ד"ה על; שנץ, לו ע"א, ד"ה עוני, עמי' צו = טוּך, לו ע"א, ד"ה עוני; שנץ, לח ע"א, ד"ה או, עמי' קא = טוּך, לח ע"א, ד"ה או.

³¹ שנץ, מט ע"א, ד"ה תרומה, עמי' קכח, כ"י עמי' 66א.

³² שנץ, סד ע"א, ד"ה תקעו, עמי' קסא, כ"י עמי' 84ב.

³³ נראה שנורמה זו שאובה מהפרשנות התלמודית הקדומה של ר' חננאל ור' נסים, ששילבו דברי הסבר בתוך מהלך הסוגיה. ראו: י"מ תא-שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה: קורות, אישים ושיטות, ירושלים תשנ"ט-תש"ס, א, עמי' 128, 139. בדרך זאת פעל גם הרמב"ן כאשר ציטט את התלמוד הירושלמי. ראו: ש' יהלום, 'הקבלה נקבל - הרמב"ן והתלמוד הירושלמי, שנתון המשפט העברי כג (תשס"ה), עמי' 44-45. הרמב"ן היה תלמידם של ר' יהודה בר יקר, ור' נתן בן מאיר. חכמים אלו למדו בישיבתו של ר' יצחק בן אברהם (ריצב"א) אחיו של ר' שמשון. ראו: ש' יהלום, 'ר' יהודה בר יקר - תולדותיו ומקומו במשנת הרמב"ן, סידרא יז, עמי' 82-83. ש' יהלום, 'רבי נתן ברבי מאיר מורו של הרמב"ן: השפעתה של תורת פרובנס בגירונה, פעמים צא (תשס"ב), עמי' 6. וייתכן שגם מצינור השפעה זה שאב הרמב"ן טכניקה פרשנית זו.

³⁴ מה ע"ב, ד"ה כופת, עמי' קטו, כ"י דף 59א.

³⁵ פ ע"א, ד"ה משלחין, עמי' קצד, כ"י דף 101ב.

³⁶ מה ע"ב, ד"ה כופת, כ"י דף 39ב.

³⁷ פ ע"א, ד"ה משלחין, כ"י דף 51א.

ראוי לציין שגם כאשר שימר הטוך את דברי ההסבר הוא קיצר את הקידומת פי'.

טוך

שנץ

"בריש פי"ג דמסי'כת] טהרות... והיינו פי' טהרו'ת]... והיינו לעולם".³⁸
 "בריי'ש] פי"ק[פרק קמא](!) דמסכ'ת] טהרו'ת]... והיינו לעולם".³⁹

דיונים החורגים מגבולות המסכת

הדיון הפתוח, המאפיין את בית מדרשו של ר"י, נטה מטבעו לגלוש אל מעבר לתחומי הסוגיה הנלמדת. כתוצאה מכך יש בסיכומי השיעורים בתוספות שנץ פסקאות המתמקדות במסכתות אחרות. בניגוד לכך, טוך יועד ללומדי מסכת פסחים, ולכן דיבורים מתחילים בשנץ החורגים מגבולות המסכת הושמטו.⁴⁰ נציג כמה דוגמאות לדפוס פעולה זה:

1 "במסי'כת] חגיגה מפקי'ה] מקרא דמועד אסור במלאכה... ואומי'ר] ר"ת דאינה אלא אסמכת'א] בעלמ'א]... והקש'ה] ר' דאמי'ר] במועד קטן... דאסיר'ה] מלאכה מדאורי'ת'א]".⁴¹

2 "מכאן נר'אה] לר' דהא דתנא בסד'ר] התמיד בפ"ב[=בפרק בתרא], הקיש בן אריא בצלצל, דברו הלויים בשיר, הגיעו לפרק תקעו... אותה התקיעה היתה בהתחלת הפרק, ולא היו ממתנין עד לבסוף".⁴²

3 "ומתוך הלכה זו תירץ ר"ת, הא קשיא ליה בסוף מסכת מכות".⁴³

דיוני נוסח

במקומות אחדים התעלם ר' אליעזר מטוך מדיונים טקסטואליים שהופיעו בשנץ. ייתכן שבסוגיות אלו הגרסה שעמדה לפניו כבר תוקנה לאור קביעת השנץ ועיסוק פילולוגי בנוסח דחוי היה חסר תכלית.⁴⁴

³⁸ יד ע"ב, ד"ה אפילו, עמי' לד, כ"י דף 17א. השו"ג: שנץ, עג ע"א, ד"ה אשם, עמי' קפ = טוך, עג ע"א, ד"ה אשם; שנץ, סה ע"א, ד"ה והמכבד, עמי' קסג = טוך, סה ע"א, ד"ה המכבד.

³⁹ יד ע"ב, ד"ה אפילו, כ"י דף 27ב.

⁴⁰ ראו: י"מ תא-שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה: קורות, אישים ושיטות, ירושלים תשנ"ט-תש"ס, ב, עמי' 120.

⁴¹ שנץ, נה ע"ב, ד"ה שכן הדיוט, עמי' קמא, כ"י דף 73ב. דיונים נוספים שהושמטו ככל הנראה מאותה סיבה. ראו לדוגמה שנץ: לב ע"ב, ד"ה כי, עמי' פה; ס ע"א, ד"ה ור' יוסי, עמי' קנא; עב ע"ב, ד"ה בזיז, עמי' קעט.

⁴² שנץ, סד ע"א, ד"ה אם, עמי' קסא-קסב, כ"י דף 84ב.

⁴³ שנץ, סח ע"א, ד"ה עתידים, עמי' קע-קעא, כ"י דף 89ב.

⁴⁴ בתוספות טוך קיימים דיוני נוסח, ואולם נראה שבמקרים אחדים החליט ר' אליעזר להתעלם מנושאים אלו.

1 "המפלת אור לשמנית(!) ואחד גרין[סינן]"⁴⁵.

2 "ואלא מאי בהני תרתי קמייתא, יש ספריי[ם] דל"ג[=דלא גרסינן] בהו, אבל בנוזיר

בפ"ג[=בפרק ג'] מינין, גרין[ס] לי[נה] בכל הספריי[ם] גבי מדוכות"⁴⁶.

3 "בחנם מוחק רש"י יום צום"⁴⁷.

מסקנה נתחליף לדין

פעמים רבות השמיט הטוּך את הדין בתוספות שנץ והסתפק בהצגה של מסקנת הדברים⁴⁸. נדגים דפוס פעולה זה בדין שעניינו ברייתא המובאת בבבלי (פסחים, כו ע"ב) ואוסרת לכ' תחילה פת שנאפתה על גחלי עורלה האסורים בהנאה. ר' שמשון הקשה לרבו שאמירה זו מנוגדת לכלל שחפץ המיועד לשריפה מותר לחלוטין לאחר ביצוע הפעולה. ר"י תירץ את הקו' שיה באמצעות הבחנה בין שריפה גמורה, המותירה אפר, לשריפה חלקית, המשאירה גחלים המותרים רק בדיעבד. הטוּך הסתפק בהבאה אנונימית ומקוצרת של מסקנת הדברים, ובכך העלים את אוירת המשא ומתן המשתקפת בשנץ ועמעם את המשמעות ההיסטורית של הדין ההלכתי⁴⁹.

טוּך

שנץ

"בשלה דווקי[א] דיעבד, אע"ג דכל הנישרפי[ן] אפרן מותר אפי'לו[ן] לכ' תחילה, יש לחלק בין אפר לגחלין"⁵¹.

"תימא לי דמשמי[ע] בשלה דיעבד אבל לכתחלה אסיר, ולקמן אמין[ר] כל הנשרפין אפרן מותר, דמשמי[ע] אפי'לו[ן] לכתחלה... ואומין[ר] ר' דיש לחלק בין אפר לגחליי[ם]"⁵⁰.

45 שנץ, ג ע"א, ד"ה מפלת, עמ' ה, כ"י דף 3א.

46 שנץ, מד ע"א, ד"ה ואלא, עמ' קיג, כ"י דף 57ב.

47 שנץ, מז ע"א, ד"ה ולרשב"ג, עמ' קכד, כ"י דף 63א. דוגמה נוספת: שנץ, צ ע"ב, ד"ה רב, עמ' ריט.

48 ראו: ליבוביץ (לעיל הערה 3), עמ' 98-99.

49 ראו: שי עמנואל, 'יחממים תלמידים ויצירתם הספרותית', רש"י דמותו ויצירתו, בעריכת א' גרוסמן ושי יפת, ירושלים תשס"ט, עמ' 471-478.

50 כו ע"ב, ד"ה בישלה, עמ' סו, כ"י דף 33א. דוגמאות נוספות השוו: שנץ, ו ע"ב, ד"ה אבל, עמ' יד = טוּך, ו ע"ב, ד"ה אבל; שנץ, כב ע"א, ד"ה מה, עמ' נד-נה = טוּך, כב ע"א, ד"ה מה; שנץ, כו ע"א, ד"ה לאותן, עמ' סד = טוּך, כו ע"א, ד"ה לאותן; שנץ, סט ע"א, ד"ה קטן, עמ' קעב = טוּך, סט ע"א, ד"ה קטן; שנץ, עא ע"א, ד"ה מנין, עמ' קעו = טוּך, עא ע"א, ד"ה מנין.

51 כו ע"ב, ד"ה בישלה, כ"י דף 32ב.

העלמת דעות מוטעות

בתוספותיו לבבא מציעא הצהיר ר' אליעזר שפרשנותו של ר' שמואל בן מאיר (רשב"ם) לעניין הנדון לא תובא לדיון. הנימוק להתעלמות מאחד מגדולי בעלי התוספות הייתה ההתנגדות שגילה ר"י לדברים של הרשב"ם: "ופי רבינו שמואל אין נר[א]ה לר"י כלל, לכך לא כתבתיו".⁵² אמירה זו מלמדת על פעולת עריכה המעלימה עמדות הלכתיות שנדחו בשנץ.⁵³ נדגים דפוס פעולה זה בדיון שעניינו טופס ברכות. קיימים שני מטבעות ברכה אפשריים: 'אשר קידשנו במצוותיו וציוונו עלי' (שם פעולה), ו'אשר קידשנו במצוותיו וציוונו לי' (צורת מקור). ראשוני בעלי התוספות ניסו להסדיר את כללי השימוש בנוסחאות השונות. ר' תם הבחין בין מצוות הטעונות ביצוע של פעולה מוגדרת שברכתן 'עלי', למצוות המתקיימות במשך היום כולו, שברכתן 'לי'. ר' יצחק בן אשר (ריב"א) הפריד בין מצוות המחייבות פעולה אישית, שברכתן 'לי', לחובות שניתן לקיימן באמצעות ממלא מקום, שברכתן 'עלי'. ר"י טען שאין בסיס להבחנות אלו. בהנחת תפילין מברכים שתי ברכות בנוסח שונה, אף שאין הבדל עקרוני בין תפילין של יד לתפילין של ראש: "ור"ת אומי[ר] דכל מצוה הנעשית מיד שייד לברך בה על, כגון על מקרא מגלה, על הטבילה, על נטילת ידים... אבל להניח תפילין, להתעטף בציצית, לישב בסוכה יש שהוי במצותו... וריב"א מפ[ר]ש טעם אחר, שבאותן מצות שאי איפ[ר]ש[ר] לעשות ע"י שליח שייד לברך בלמ"ד... ובאותן מצות שיכול להתקיים ע"י שליח מברך על... ועוד קשי[ה] לר' לכל הפירושי[ם], מאי שנא תפילין של יד מתפילין של ראש, דאמי[ר] בהקומץ רבה, על תפילין של יד מברך להניח תפילין, ועל של ראש על מצות תפילין".⁵⁴ בתוספות טוך מושמט כל הדיון הארוך ונזכרת רק הרמת הידיים של ר"י בלבד: "ואיני[ן] ר"י מוצא טעי[ם] בכל הברכו[ת]".⁵⁵

⁵² תוספות על הדף, בבא מציעא, צד ע"א, ד"ה אמר, דפוס ונציה רפ"א. תוספות אלו הם טוך ראו: אורבך (לעיל הערה 1), עמ' 646-648.

⁵³ ראו: ליבוביץ (לעיל הערה 3), עמ' 99-100, 126, 127. ר' אליעזר המשיך את הליך הברירה ההלכתי בגיליונות וסימן את העמדה המועדפת מתוך מבחר הגישות המועלות בגוף התוספות, ראו: ליבוביץ (לעיל הערה 3), עמ' 232-234.

⁵⁴ שנץ, ז ע"ב, ד"ה והלכתא, עמ' יז. כ"י דף א-8.

⁵⁵ ז ע"ב, ד"ה והלכתא, כ"י פרנקפורט דף עמ' 106א. בכתב יד פרמה: "ואיכ[א] טעם בכל הברכות" (דף 25ב). ניתן להביא דוגמאות נוספות לפעולת עריכה זו. השוו לדוגמה: שנץ, ב ע"א, ד"ה לעולם, עמ' ג-ד = טוך, ב ע"א, ד"ה יכנס; שנץ, יג ע"א, ד"ה ושורפין; עמ' כח = טוך, יג ע"א, ד"ה ושורפין; שנץ, כב ע"ב, ד"ה מניין, עמ' נה = טוך, כב ע"ב, ד"ה מנין; שנץ, ל ע"ב, ד"ה והלכתא, עמ' פ = טוך, ל ע"ב, ד"ה והלכתא; שנץ, נו ע"ב, ד"ה מוכן לאדם, עמ' קמב-קמג = טוך, נו ע"ב, ד"ה דתנן. ראה גם: שיטת הקדמונים, בבא קמא, מהד' מ"י בלוי, ניו יורק תשל"ז, מבוא, עמ' 10.

ניסוח על דרך השלילה

אמירות של גדולי בעלי התוספות שנידונו ונדחו בתוספות שני מנוסחות בצורה נגיבית בתוספות טוך – 'אין לפרשי'.⁵⁶ דפוס התנסחות זה מאפשר לצמצם דיון ארוך לשורת התנגדות קצרה. נציג דוגמה לדרך התנסחות זו. התלמוד במסכת פסחים סיפר על גוי שעלה לירושלים כדי ליהנות מקורבן הפסח האסור עליו באכילה: "ההוא ארמאה דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים".⁵⁷ הנגישות לקורבן הובילה את ר' תם למסקנה שדי בהצהרה עצמית כדי להיחשב יהודי. אבל ר' תם הלך עוד צעד קדימה וקבע שגם טענת גוי שאמר שהתגייר נחשבת קבילה. הנאמנות נובעת מהטענה האלטרנטיבית שעמדה לרשותו שהוא יהודי מלידה: "מכאן מייתי ר"ת ראייה... מי שבא ואמר גר אני... נקבלנו... מהימן, מיגו דאי בעי אמי[ר] ישי[ראל] אני, דאז הוה מהימנין ליה כדמשמע הכא, שלא היו בודקי[ן] כל אחד ואחד אם ישראל הוא {ס} אם לא, שהיו מאכילין לזה הגוי פסח".⁵⁸ ראיית ר' תם נדחתה בתוספות שני. לדבריהם אכילת הגוי התאפשרה עקב השיוך האוטומטי לרוב היהודי של מקריבי הפסח, וזאת ללא קשר לנאמנות אישית: "מכאן אינה ראייה, דשאני הכא דרוב ישראל הוא, ואזלי[נן] בתר רובא".⁵⁹ גישת ר' תם, שהוצגה בהרחבה בתוספות שני, הובאה באופן אנונימי בתוספות טוך וקוצרה באמצעות ניסוח על דרך השלילה: "מכאן אין ראייה[ה] שנאמי[ן] על כל הבא לפנינו ואוי[מר] שהוא ישראל, ושאני הכי[א] דרוב עולי[ס] רגלי ישראל הן, ואזלי בתר הרוב".⁶⁰

⁵⁶ראו: הכהן (לעיל הערה 3) עמ' קנד. ליבוביץ (לעיל הערה 3), עמ' 99. הנוסחה 'אין לומר' חוזרת גם בגיליונות ראו: ליבוביץ (שם), עמ' 228.

⁵⁷ בבלי, פסחים, ג ע"ב.

⁵⁸ שני, ג ע"ב, ד"ה ואנא, עמ' ז, כ"י דף 44.

⁵⁹ שני, ג ע"ב, ד"ה ואנא, עמ' ז, כ"י דף 44.

⁶⁰ טוך, ג ע"ב, ד"ה ואנא, כ"י דף 24א. ניתן להציג מובאות נוספות לדפוס פעולה זה. השוו לדוגמה: שני, יח ע"ב, ד"ה דיו, עמ' מה = טוך, יח ע"ב, ד"ה דיו; שני, כא ע"ב, ד"ה עבר, עמ' נא = טוך, כא ע"ב, ד"ה עבר; שני, כה ע"א, ד"ה מה לחמץ; שני, עב ע"ב, ד"ה סמוך, עמ' קעט = טוך, עב ע"ב, ד"ה סמוך; שני, עט ע"ב, ד"ה וטמאין, עמ' קצג = טוך, עט ע"ב, ד"ה וטמאין.

סיכום

מחקר זה מיפה שורה ארוכה של דרכי עריכה שאפשרו לר' אליעזר לצמצם בסופו של דבר את היקף התוספות בכמצית. כפי שראינו, השמיט ר' אליעזר מהקובץ שבעריכתו דיונים החורגים מגבולות המסכת, אמירות צדדיות, דיוני נוסח ואמירות פשטניות. כמו כן נמנע ר' אליעזר מלהציג את הרקע לדברים הניתן בקובץ המקורי. ר' אליעזר הסתפק ברמיזה בלבד לפירוש רש"י, הביא מובאות תלמודיות בפרפרזה וצמצם את מספר הראיות. במקרים רבים תמצת ר' אליעזר דיון ארוך והסתפק במסקנה כתחליף לדיון המקורי. לעיתים העלים דעות שנקבעו כמוטעות בקובץ המקורי, וניסח על דרך השלילה אמירות שנדחו בבית מדרשו של ר"י.

Tosafot Tuch: Ways of shortening and omitting

Shalem Yahalom

Abstract

This study focus on a long line of ways of writing and editing that enabled R. Eliezer of Tuchheim to ultimately reduce the scope of the Tosafot by half. The rewriting action was based on repeating the message that appeared in the original Tosafot in a reduced number of words. The study maps the linguistic models on which R. Eliezer relied on. In addition, the editorial rules were described, according to which R. Eliezer determined what to omit from the original additions. It should be emphasized that these are omissions for the sake of brevity, and not an act of omission in principle based on legal disagreements.

Keywords: R. Eliezer of Tuchheim, Tosafot Tuch, Tosafot Sens